

OLIY TA'LIM XIZMATLARI BOZORINING IQTISODIY RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

Gapparov Azim Qayumovich

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti dotsent v.b., PhD,

Email: gapparovazim@sies.uz

Annotatsiya: *Mazkur maqolada oliy ta'lim xizmatlari bozorining iqtisodiy rivojlanish xususiyatlari, uning nazariy asoslari hamda zamonaviy iqtisodiyotdagi o'rni ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda oliy ta'lim xizmatlari bozorining tarkibi, talab va taklif omillari, raqobat muhiti, moliyalashtirish mexanizmlari, raqamli transformatsiya va xalqaro integratsiyaning ta'lim xizmatlari bozoriga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, O'zbekiston oliy ta'lim tizimining rivojlanish tendensiyalari, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *oliy ta'lim, ta'lim xizmatlari bozori, inson kapitali, ta'lim iqtisodiyoti, universitetlar, raqobatbardoshlik, ta'lim sifati, raqamli ta'lim, innovatsiyalar, moliyalashtirish.*

Kirish.

Bilimga asoslangan iqtisodiyot sharoitida oliy ta'lim xizmatlari bozori inson kapitalini shakllantirishning eng muhim institutlaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy iqtisodiy rivojlanish malakali mutaxassislar, innovatsion fikrlaydigan kadrlar va ilmiy salohiyatga ega inson resurslarini tayyorlashni talab etadi. Shu sababli oliy ta'lim tizimi nafaqat ijtimoiy soha, balki iqtisodiy o'sishni ta'minlovchi strategik tarmoq sifatida qaralmoqda.

Globallashuv, raqamli texnologiyalar va xalqaro ta'lim integratsiyasi oliy ta'lim xizmatlari bozorining rivojlanishiga yangi talablarni qo'ymoqda. Universitetlar o'rtasidagi raqobatning kuchayishi, xalqaro reytinglar, akademik mobillik, onlayn ta'lim platformalari va ta'lim xizmatlarining eksporti oliy ta'lim bozorining iqtisodiy mexanizmlarini tubdan o'zgartirmoqda.

O'zbekistonda so'nggi yillarda oliy ta'lim tizimini isloh qilish, nodavlat oliy ta'lim muassasalari faoliyatini kengaytirish, akademik mustaqillikni rivojlantirish, kredit-modul tizimini joriy etish va xalqaro hamkorlikni kengaytirish bo'yicha muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, ta'lim sifati, mehnat bozori talablariga mos mutaxassislar tayyorlash, moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish va ilmiy tadqiqotlar samaradorligini oshirish bilan bog'liq muammolar ham mavjud.

Mazkur maqolaning maqsadi oliy ta'lim xizmatlari bozorining iqtisodiy rivojlanish xususiyatlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish, uning iqtisodiy samaradorligini baholash hamda O'zbekiston oliy ta'lim tizimini rivojlantirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Asosiy qism.

Oliy ta'lim xizmatlari bozori - bu oliy ta'lim muassasalari tomonidan taqdim etiladigan ta'lim, ilmiy tadqiqot, innovatsion va konsalting xizmatlarining iqtisodiy munosabatlari tizimidir. Ushbu bozor talab va taklif tamoyillari asosida shakllanib, davlat, oliy ta'lim muassasalari, talabalar, ish beruvchilar va investorlar manfaatlarini o'zaro bog'laydi.

Oliy ta'lim xizmatlari bozorining iqtisodiy rivojlanishiga quyidagi omillar ta'sir ko'rsatadi:

- demografik o'zgarishlar;
- mehnat bozori ehtiyojlari;
- davlat ta'lim siyosati;
- universitetlar o'rtasidagi raqobat;
- ta'limni moliyalashtirish tizimi;
- raqamli texnologiyalar;
- xalqaro hamkorlik va akademik mobillik;
- ilmiy-tadqiqot va innovatsion faoliyat.

Zamonaviy oliy ta'lim xizmatlari bozori faqat ta'lim berish bilan cheklanmay, ilmiy tadqiqotlar, texnologiyalar transferi, startaplar, inkubatsiya markazlari va konsalting xizmatlari orqali ham iqtisodiy qiymat yaratmoqda. Bu esa universitetlarning moliyaviy barqarorligi va raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Oliy ta'lim xizmatlari bozorining rivojlanish omillari

Omil	Ta'siri	Kutilayotgan natija
Ta'lim sifati	Talabalar va ish beruvchilar ishonchi ortadi	Raqobatbardoshlik oshadi
Moliyalashtirish	Infratuzilma va ilmiy baza rivojlanadi	Ta'lim sifati yaxshilanadi
Raqamli ta'lim	Ta'limdan foydalanish imkoniyati kengayadi	Qamrov darajasi ortadi
Xalqaro hamkorlik	Akademik almashinuv rivojlanadi	Global integratsiya kuchayadi
Innovatsiyalar	Startap va ilmiy ishlanmalar ko'payadi	Qo'shimcha daromad manbalari yaratiladi
Mehnat bozori bilan integratsiya	Bitiruvchilar bandligi oshadi	Inson kapitali sifati yaxshilanadi

Oliy ta'lim xizmatlari bozori samaradorligini baholash uchun quyidagi ko'rsatkichlardan foydalanish maqsadga muvofiq:

- ❖ oliy ta'lim bilan qamrov darajasi;
- ❖ bitiruvchilarning ish bilan ta'minlanish darajasi;
- ❖ ta'lim xizmatlari eksporti hajmi;

- ❖ ilmiy tadqiqotlardan olingan daromad;
- ❖ xalqaro talabalar ulushi;
- ❖ universitetlarning xalqaro reytinglardagi o‘rni;
- ❖ professor-o‘qituvchilar ilmiy faolligi;
- ❖ ta’lim sifatini baholash natijalari.

Oliy ta’lim xizmatlari bozorining iqtisodiy samaradorligi

Yo‘nalish	Iqtisodiy natija
Ta’lim sifatini oshirish	Malakali kadrlar tayyorlanadi
Raqamli ta’lim	Ta’lim xarajatlari optimallasadi
Ilmiy tadqiqotlar	Innovatsion mahsulotlar yaratiladi
Ta’lim eksporti	Valyuta tushumlari ortadi
Universitet–biznes hamkorligi	Texnologiyalar tijoratlashtiriladi
Akademik mobillik	Xalqaro hamkorlik rivojlanadi
Startap ekotizimi	Innovatsion tadbirkorlik faollashadi

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, oliy ta’lim xizmatlari bozori inson kapitalini rivojlantirish, mehnat bozori ehtiyojlarini qondirish va innovatsion iqtisodiyotni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Raqamli transformatsiya va xalqaro integratsiya ta’lim xizmatlarining sifati hamda iqtisodiy samaradorligini oshirish uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda.

O‘zbekiston sharoitida oliy ta’lim xizmatlari bozorini rivojlantirish uchun quyidagi ustuvor yo‘nalishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

- oliy ta’lim muassasalarining akademik va moliyaviy mustaqilligini kengaytirish;
- ta’lim dasturlarini mehnat bozori talablariga moslashtirish;
- universitet–biznes–davlat hamkorligini kuchaytirish;
- xalqaro akkreditatsiya va reyting tizimlarida ishtirokni kengaytirish;
- ta’lim xizmatlari eksportini rivojlantirish;
- raqamli ta’lim platformalari va sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etish;
- ilmiy tadqiqotlarni tijoratlashtirish va innovatsion infratuzilmani rivojlantirish.

Xulosa.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, oliy ta’lim xizmatlari bozori milliy iqtisodiyotning strategik tarmoqlaridan biri bo‘lib, inson kapitalini rivojlantirish va innovatsion iqtisodiyotni shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ta’lim sifati, samarali moliyalashtirish, raqamli

texnologiyalar va xalqaro hamkorlik oliy ta'lim xizmatlari bozorining iqtisodiy rivojlanishini belgilovchi asosiy omillar hisoblanadi.

Kelgusida O'zbekistonda oliy ta'lim xizmatlari bozorining barqaror rivojlanishini ta'minlash uchun universitetlarning institutsional salohiyatini mustahkamlash, ta'lim va ilmfan integratsiyasini kuchaytirish, xalqaro standartlarni joriy etish, ta'lim xizmatlari eksportini kengaytirish hamda zamonaviy raqamli texnologiyalar asosida ta'lim sifatini oshirish zarur. Bu chora-tadbirlar mamlakatning iqtisodiy raqobatbardoshligini oshirish va bilimga asoslangan iqtisodiyotga o'tishni jadallashtirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonov Q.X. Inson kapitali iqtisodiyoti. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2022.
2. Vahobov A.V. Milliy iqtisodiyot. – Toshkent, 2021.
3. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2024. Paris, 2024.
4. OECD. Education at a Glance 2024. Paris: OECD Publishing, 2024.